

توحید علمی و عینی

در

مکاتیب حکیمی و عرفانی

بیان تبیین عین:

حاج سید محمد طاباطبائی و حاج شیخ محمد حسین صفهانی، کربلا

به ضمیمه تدسیلات و محاکلات

استاد آیه الله علامه: حاج سید محمد حسین طباطبائی، کربلا

بر سه مکتوب اول سید قدس الله نفسه و شیخ رحمہ الله علیه

و تدسیلات

تیز علامه طباطبائی: حضرت علامه آیه الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی

قدس الله نفسه الزکیة

بر چهار مکتوب آخر مرحوم سید و مرحوم شیخ ابی سعید

حسینی طهرانی، سید محمد حسین، ۱۳۴۵-۱۴۱۶ هـ ق، گردآورنده و شارح.
توحید علمی و عینی در مکاتیب حکمی و عرفانی ... حاج سید احمد کربلانی و حاج شیخ محمد
حسین اصفهانی (کمپانی) / تزییلات و محاکمات سید محمد حسین طباطبائی و تزییلات سید محمد
حسین حسینی طهرانی. - مشهد: علامه طباطبائی، ۱۴۴۳ هـ ق.
... ص. - (دوره علوم و معارف اسلام؛ ۴)

این مجموعه مشتمل است بر نامه‌های فلسفی حکیم متأله مرحوم آیه الله حاج شیخ
محمد حسین اصفهانی (کمپانی) و جوابیه‌های عرفانی مرحوم آیه الله حاج سید احمد
کربلانی، پیرامون مبحث «عینیت صفات ثبوتیه حق تعالی با ذات» بر مذاق توحیدی حکماء و «نفی
صفات از مرتبه ذات» بر مذاق توحیدی عرفاء، و نیز بسیاری دیگر از موارد بحث بین این
دو مسلک؛ به ضمیمه تزییلات و محاکمات مرحوم آیه الله علامه طباطبائی، و مقدمه و تعلیقات و تنمّه
تزییلات به قلم مرحوم علامه آیه الله حسینی طهرانی قدس الله اسرارهم.

کتابنامه بصورت زیر نویس.

۱. خدا - صفات. ۲. توحید. ۳. عرفان - شیعه. ۴. فلسفه - شیعه.
۵. وحدت وجود. الف. کربلانی، سید احمد، ۱۲۸۰؟ - ۱۳۳۲ هـ ق - مکاتبات.
- ب. اصفهانی کمپانی محمد حسین، ۱۲۹۶ - ۱۳۶۱ هـ ق - مکاتبات. ج. طباطبائی، سید
محمد حسین، ۱۳۲۱ - ۱۴۰۲ هـ ق. د. عنوان. ه. عنوان: مکاتیب حکمی و عرفانی ...
و. فروست: علوم و معارف اسلام.

۲۹۷/۸۲۵

BP۲۸۵/۲

ISBN 978 - 964 - 6533 - 16 - 5

شابک با جلد زرکوب ۹۷۸-۹۶۴-۶۵۳۳-۱۶-۵

دوره علوم و معارف اسلام (۴)

توحید علمی و عینی در مکاتیب حکمی و عرفانی

تألیف: حضرت علامه آیه الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی رحمته الله علیه

طبع یازدهم: صفر الخیر ۱۴۴۳ هجری قمری

تعداد: ۵۰۰ نسخه

چاپ: ایران زمین صحافی: زرینه

ناشر: انتشارات علامه طباطبائی، مشهد مقدس، ت: ۳۵۵۹۲۱۲۵، info@maarefislam.com

این کتاب تحت اشراف «مؤسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلام»

از تألیفات حضرت علامه آیه الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی

بطبع رسیده و کلیه حقوق آن محفوظ و مخصوص این مؤسسه می‌باشد.

فهرست مطالب و موضوعات

صفحه

مطالب:

۴۹-۱۱

مقدمهٔ کتاب بقلم تلمیذ علامه: سید محمد حسین حسینی طهرانی

۱۲

پاسخ آیه‌الله آخوند مویی محمد کاظم خراسانی از معنای دو بیت عطار.

۱۲

سبب مکاتیب، دو بیت از عطار نیشابوری است.

۱۲

ترجمهٔ احوال شیخ اسمعیل تائب: گردآورندهٔ مکاتیب.

۱۵

تدریس علامه: حاج سید محمد حسین طباطبائی تبریزی، مکاتیب را در حوزهٔ علمیهٔ قم.

۱۶

سبب اهتمام مؤلف بر نشر مکاتیب و تعلیقات.

۱۷

ترجمهٔ احوال حاج سید احمد کربلانی قدس الله نفسه.

۲۰

احوال سید جمال الدین گلپایگانی قدس الله نفسه.

۲۱

احوال شیخ علی محمد نجف آبادی قدس الله نفسه.

۲۲

کیفیت مناجات حاج سید احمد کربلانی در مسجد سهله.

۲۳

انتقال شاگردی سید جمال الدین در علم عرفان از شیخ علی محمد، به حاج سید احمد.

۲۵

عدم قبول سید احمد، مقام مرجعیت شیعیان را.

۲۶

ترجمهٔ احوال آیه‌الله: آقا میرزا محمد تقی شیرازی قدس الله سره.

۲۷

ترجمهٔ احوال شیخ محمد حسین اصفهانی قدس الله سره.

۲۹

مکاشفهٔ سید جمال الدین بر رحلت شیخ محمد حسین اصفهانی.

۳۰

زهد و بی‌اعتنائی شیخ، نسبت به زخارف دنیویّه.

۳۱

تقاضای شیخ از مرحوم آیه‌الله حاج میرزا جواد آقا، دستور سلوک عرفانی را.

۳۲

نامهٔ آیه‌الله حاج میرزا جواد آقا، ملکی تبریزی، به شیخ، متضمن دستور سلوک در راه خدا.

۳۳

برای سلوک، تضعیف قوای حیوانیت لازم است.

۳۴

برای سلوک، تقویت قوای روحانیت لازم است.

- ۳۵ ترجمه احوال علامه آیه الله حاج سید محمد حسین طباطبائی قدس الله سره.
- ۳۶ اوصاف و علوم علامه در دو جهت علمی و عینی، فوق گفتار است.
- ۳۷ ترجمه احوال شیخ فریدالدین عطار نیشابوری.
- ۳۹ تشیع عطار، به شهادت اشعار، و به شهادت اعلام فن.
- ۳۹ گفتار قاضی نورالله شوشتری، راجع به عطار.
- ۴۰ تولای عطار به امیرالمؤمنین علیه السلام و اهل بیت او.
- ۴۰ گفتار قاضی، آیه الله حاج میرزا علی آقا، بر اینکه رسیدن به کمال بدون ولایت محال است.
- ۴۱ علو روح و نفس عطار، در منطق الطیر.
- ۴۲ شرحی از کتاب منطق الطیر عطار.
- ۴۲ جمع شدن پرندگان نزد هُدُهد، و مطالبه سیمرغ را.
- ۴۳ توصیف هُدُهد برای طيور، عظمت و جلالت سیمرغ را.
- ۴۴ پرواز مرغان، و عبور از هفت وادی، برای وصول به کوه قاف.
- ۴۵ وصول سی مرغ به کوه قاف، و یافتن سیمرغ را.
- ۴۷ مفاد من عرف نفسه فقد عرف ربه.
- ۴۸ بیان زحمات مؤلف برای تهیه نسخه صحیح.

توحید علمی و عینی
در مکاتیب حکمی و عرفانی
میان

- دو عالم بزرگوار و دو محقق ذوالاقتدار: آیه الحق والتوحید و سندالعرفان والتفرید: عارف
إلهی: حاج سید احمد کربلائى طهرانی رضوان الله علیه.
- والشیخ المحقق المدقق الإلهی و حکیم متأله صمدانی: حاج شیخ محمد حسین اصفهانی
معروف به کمبانی اعلی الله درجته. ۱۵۷-۵۰
- ۵۰ سؤال از مرحوم آیه الله خراسانی درباره معنای یک بیت از عطار نیشابوری
- ۵۱ مکتوب اول مرحوم شیخ در صفات ثبوتیه و سلبیه و صفات جمال و جلال حق تعالی
- ۵۵ مکتوب اول مرحوم سید در علت عدم وصول عقل وجود به کمال عز حضرت حق تعالی.
- ۵۷ مکتوب دوم مرحوم شیخ در ایراد به مرحوم سید.
- ۵۷ استدلال شیخ بر عینیت صفات با ذات حق تعالی.
- ۵۹ مکتوب دوم مرحوم سید جواباً عنه.
- ۶۱ استدلال سید بر محدودیت صفات و علو مقام ذات از هر اسم و رسم.

- شواهد سید (ره) بر علو ذات، و محدودیت صفات. ۶۲
- مکتوب سوم مرحوم شیخ** ۶۴
- مرتبه احدیت ذات و غیب الغیوب، و مرتبه احدیت جمع. ۶۵
- اعتبارات وجود، و مرتبه فیض اقدس. ۶۶
- بیان مقام جمع، و مقام جمع الجمع. ۶۷
- در بیان علم قبل الإیجاد، و إضافة اشراقیه. ۶۸
- در بیان کیفیت إحاطة علت به معلول. ۶۹
- عزت از صفات جلال است؛ و کل جلال بر جمع الی جمال. ۷۰
- مکتوب سوم مرحوم سید** ۷۱
- فناء جمیع الأشياء عند قیام الحق بذاته؛ و اسقاط الإضافات. ۷۲
- مقام احدیت و واحدیت، و مقام محمدی: جامع میان آن دو. ۷۳
- کیفیت انتشاء أسماء و صفات، از ذات حق تعالی ۷۵
- ذات مشتمل بر صفات، بدتر از همیان ملا قطب است. ۷۷
- إطلاق أسماء الهیة بر أئمة علیهم السلام در اخبار کثیره. ۷۷
- ممکن الوجود، هم ماهیت و هم وجودش اعتباری است. ۷۹
- فناء اشیا قبل الإیجاد، و فناء اشیا بعد الإیجاد. ۸۰
- معنای استغراق ذات حق تعالی، در کمال عز خود. ۸۱
- صرف الشیء کل شیء؛ و لیس بشی منه. ۸۲
- الوجود إذا سقَطَ عنه الإضافات، فهو صرف الوجود. ۸۳
- عالم جمع متأخر از أسماء و صفات؛ اول قوس نزول و آخر قوس صعود. ۸۴
- کلمة جامعة إلهی، إنسان کامل است. ۸۶
- إضافة إشراقیه خداوند، عین علم فعلی اوست. ۸۷
- مناط در تعدد استدلال، تعدد کبری است. ۸۸
- در مقام ذات، فنای جمیع اشیا است حتی الأسماء و الصفات. ۸۸
- مکتوب چهارم حضرت شیخ (ره)** ۸۹
- حیثیتی که مناط طاردیت عدم چیزی است؛ نمی شود مناط طاردیت عدم چیز دیگر باشد. ۹۰
- صفحات الأعیان بالإضافة الی الباری کصفحات الأذهان إلینا. ۹۱
- وحدت حق تعالی، و حدت انبساطیه إطلاقیه است. ۹۲
- مراد از ذاتی در باب برهان، و ذاتی در باب ایساغوجی. ۹۳
- معنای حمل مواطاة، و حمل اشتقاقی (حمل هو هو، و حمل ذو هو). ۹۴

- ۹۵ استدلال شیخ بر آنکه صرف الوجود، صرف العلم والقدرة است.
- ۹۶ وجود کله، وجوب کله، حیوة کله، علم کله، قدرة کله.
- ۹۷ معنای انسان لاهوتی، و جبروتی، و مثالی، و ناسوتی.
- ۹۸ وجدان الواجب ذاته، وجدانه جميع الموجودات بنحو البساطة والجمع.
- ۹۸ ان الله علم لاجهله فيه، وحيوة لاموته فيه، ونور لاطلمة فيه.
- ۹۹ هر مشتقی که از موضوعی انتزاع شود، مبدأ آن هم انتزاع می شود.
- ۱۰۰ کلمات محقق صدرالذین قونوی، در عینیت ذات و صفات.
- ۱۰۱ قیام چیزی به چیزی، یا قیام فيه است، و یا قیام عنه.
- ۱۰۲ فی اعتبارات الوجود: بشرط شیء، ولا بشرط، و بشرط لا.
- ۱۰۳ فیض اقدس و فیض مقدس.
- ۱۰۴ احدثیت و واحديت ذاتیه، و احدثیت و واحديت و صفیه.
- ۱۰۵ وجود منبسط و مظهر أعظم آن: عقل أول را حقیقة الحقایق نامند.
- ۱۰۶ مرتبه جلاء، و مرتبه استجلاء.
- ۱۰۷ احدثیت، و احدثية الجمع.
- ۱۰۹ الذات بالقياس إلى نفسها، لا ظهور على بطون، ولا بطون على ظهور.
- ۱۱۰ علم، و شاء، و أَرَادَ، و قَدَّرَ، و قَضَى، و أَمَّضَى.
- ۱۱۱ ذات بحت، صرف الوجود، و هویت مطلقه، و غیب مکنون است.
- ۱۱۲ غیب الهویة هو الذات باعتبار اللا تعین؛ و غیب المکنون کنهها.
- ۱۱۳ الذات فی مرتبه ذاته. واجدة لكل کمال.
- ۱۱۴ مکتوب چهارم حضرت سید، جواباً از مکتوب حضرت شیخ. أعلى الله مقامهما
- ۱۱۴ الاکن كما كان.
- ۱۱۵ عالم خارج تنزل عالم مثال است؛ و آن تنزل عالم عقل.
- ۱۱۷ رَقَّ الرَّجَاجُ وَ رَقَّتِ الْخَمْرُ.
- ۱۱۹ تعارض وحدت حقیقی با کثرت حقیقی
- ۱۲۰ ما همه شیران ولی شیر علم
- ۱۲۱ کثرت موجودات بالغناء و الفقر، بعد از تنزل است.
- ۱۲۱ أعظم حُجُب وجهه الکریم، اشتغال به عبارات، و نسیان معانی و حقایق است.
- ۱۲۳ علم دارای عنوان علم است، در صورت بقاء حده العدمی.
- ۱۲۳ وجود اندر کمال خویش ساری است — تعین ها امور اعتباری است.
- ۱۲۵ بعد از اعتراف به إسقاط حدود عدمیه، نزاعی در بین نیست.

- ۱۲۶ ذات بعد از فرض محوشت و بساطتش، صفة اعتبار به او ممتنع است.
- ۱۲۸ مکتوب پنجم حضرت شیخ، جواباً از مکتوب چهارم حضرت سید اعلی الله مقامهما
معنای وجود انسان در عوالم سابقه.
- ۱۲۸ در دار وجود، جز صرف الوجود المتجلی بذاته فی مقام فعله، نیست.
- ۱۳۰ ملاحظه وحدت در کثرت، و کثرت در وحدت.
- ۱۳۱ امکان انتزاع مفاهیم متعدده، از مصداق واحد.
- ۱۳۱ وجود واجبی، بعینه حیثیت علم و قدرت است.
- ۱۳۳ مکتوب پنجم حضرت سید، جواباً از مکتوب پنجم حضرت شیخ اعلی الله درجهما
وجودك ذنب لا یُقاس به ذنب.
- ۱۳۵ آیاتی چند در احاطه خدای تعالی به اشیاء
- ۱۳۶ التزام به وحدت اطلاقی، با کثرت اشیاء، بدون اعتباریت اشیاء محال است.
- ۱۳۷ وما رمیت اذ رمیت، ولكن الله رمی.
- ۱۳۹ مکتوب ششم حضرت شیخ، جواباً از مکتوب پنجم حضرت سید اعلی الله درجهما.
صرف الوجود کما فرضته ثانیاً، عاد اولاً.
- ۱۴۰ وجود لا بشرط فی السَّم سَم، فی التریاق تریاق.
- ۱۴۱ وجود رابط، عین ربط است؛ لا شیء الا ربط.
- ۱۴۲ لا ینقلب ما سنخه طرد العدم، اِلی ما سنخه لا یابلی عن الوجود والعدم.
- ۱۴۳ ماهیت از مفاهیم است، نه هر مفهومی ماهیت است.
- ۱۴۴ مکتوب ششم حضرت سید، جواباً از مکتوب ششم حضرت شیخ اعلی الله مقامهما.
دفع شبهه ابن کمونه فقط منوط به صرف الوجود دانستن حضرت واجب است.
- ۱۴۴ وجود منبسط را هیچ نادانی، وجود واجبی نمی داند.
- ۱۴۶ لم یکن اِلا هو، یحیی ویمیت، وهو حی لا یموت.
- ۱۴۹ امانت را به اختیار باید به صاحبش رد کرد، وگرنه اوبه زور می گیرد.
- ۱۵۰ در عالم عقل، همه گردها گردو می شوند.
- ۱۵۱ مکتوب هفتم حضرت شیخ، جواباً از مکتوب ششم حضرت سید اعلی الله درجهما
صرف الوجود لا یتحد بالحدود المباشرة لطبع الوجود
- ۱۵۱ مشائین و متکلمین برای وجود، حقایق متباینه قائلند.
- ۱۵۲ از جهت وحدت است که گویند: لا تکرار فی التجلی.
- ۱۵۴ وجود رابط اگر بطور ربط ملاحظه نشود، رابط نیست.
- ۱۵۴ در عالم عقل، گردو و غیر گردو، مساوی است.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالصَّلٰوةَ وَالسَّلَامَ عَلٰی سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ
الْقَاهِرِيْنَ؛ وَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلٰی اَعْدَائِهِمْ اَجْمَعِيْنَ مِنَ الْاَنِّ
إِلٰی قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ.

در سنواتی که مرحوم فخرالمحققین و شیخ الفقهاء و المجتهدین آخوند مولی
محمد کاظم خراسانی قدس الله سره الشریف، در قید حیات بوده اند یکی از
طلاب نجف اشرف که أهل ذوق بوده است، به نام شیخ اسمعیل تبریزی، و

(۱) آخوند ملا محمد کاظم خراسانی (ره) از اکابر علمای امامیه و جامع علوم عقلیه و نقلیه بوده است. در
سنه ۱۲۵۵ هجری قمری در طوس متولد شد و در بیست و دو سالگی به طهران رفت و علوم عقلیه را از
اکابر فن فرا گرفت. سپس به نجف اشرف رفته و مدت کمی در حوزه فقه و اصول مرحوم شیخ مرتضی
أنصاری حاضر؛ و پس از رحلت او به حوزه درس حاج میرزا محمد حسن شیرازی رفت. و چون میرزا به
سامراء مهاجرت نمود؛ خود مستقلاً به تدریس طلاب علوم اشتغال ورزید تا شماره شاگردانش متجاوز از
هزار نفر گردید که یکصد و بیست نفر از آنها مجتهد مسلم الاجتهاد بوده اند. و بالأخره مرجع تقلید شیعه
شد. و به خلع محمد علی شاه قاجار، و وجوب اتحاد بین اُمّت اسلامیّه حکم قطعی داد؛ و در نجف
اشرف سه مدرسه بنا نهاد؛ و کتبی که مهمترین آنها «کفایة الأصول» است تصنیف نمود. و بالأخره در
روز سه شنبه بیستم ذوالحجه هزار و سیصد و بیست و نه هجری قمری (۱۳۲۹) در نجف اشرف وفات نمود
(ملخصی از ریحانة الأدب، ج ۱، ص ۴۱ و ص ۴۲). و وفات مرحوم حاج شیخ مرتضی أنصاری در سنه
یکهزار و دو بیست و هشتاد و یک (۱۲۸۱) بوده است. علامه حاج شیخ آغا بزرگ طهرانی در کتاب خود
بنام «هدیه الیرازی در احوال مجدد شیرازی» تولد مرحوم حاج میرزا حسن را در سنه ۱۲۳۰ و هجرت او را
به سامراء در ۱۲۹۱ و رحلتشان را در ۱۳۱۲ ضبط نموده است.

متخلص به تائب^۱ به عنوان استفتاء از حضرت ایشان، در نامه‌ای از یک بیت از دیوان «منطق الطیر» شیخ عطار سؤالی می‌کند، بدینگونه که: شیخ عطار در «منطق الطیر» گوید:

دائماً او پادشاه مطلق است در کمال عزّ خود مستغرق است
او به سر ناید ز خود آنجا که اوست کی رسد عقل وجود آنجا که اوست؟
معنی بیت دوم را بیان فرمائید.

مرحوم آخوند، جواب مختصری در سه سطر می‌دهند؛ و می‌گویند: مقام بیش از این گنجایش اطاله را ندارد.

آقای شیخ اسمعیل این سؤال را کتباً از مرحوم آیه الله: آقا حاج شیخ محمد حسین اصفهانی معروف به کمپانی می‌نماید؛ و ایشان جواب مفصّلی کتباً در إزاء سؤال او می‌دهند.

و نیز در همین میان این سؤال را کتباً از مرحوم آیه الله: آقا حاج سید احمد طهرانی معروف به کربلائی می‌نماید؛ و ایشان نیز جوابی کتباً مرقوم می‌دارند. جواب آقا حاج سید احمد با جواب حاج شیخ محمد حسین، مخالف در آمد، زیرا حاج شیخ بر اساس مسئله توحید عند الحکماء که می‌گویند: صفات ثبوتیه حضرت حق با ذات او عینیت دارند، پاسخ می‌دهد؛ و حاج سید احمد، بر اساس مسئله توحید عند العرفاء پاسخ می‌دهد که: ذات اقدس او از هر اسم و رسمی بالاتر است، و این بیت می‌رساند که: اشیاء در آن مقام منیع راه ندارند؛ و عقل را توان إدراک نیست، زیرا قبل از وصول به آن مقام، مضمحل و فانی خواهد شد.

شیخ اسمعیل پاسخ حاج سید احمد را حضور حاج شیخ می‌آورد، و ایشان پس از مطالعه، جوابی بر ردّ مکتوب سید می‌نویسند. او جواب شیخ را حضور سید می‌آورد، و ایشان پاسخی بسیار مفصل و مستدلّ بر علیه شیخ می‌نویسند.

(۱) در «الذریعة» ج ۴، ص ۴۶ در تحت عنوان کتاب «تذکرة المتّقین» که متصدی جمع آوری آن میرزا اسماعیل بن الحاج حسین تبریزی بوده است، گوید: تخلص شعری او «تائب»، و شهرت او «مسأله گو» بوده است.